

O lidské přirozenosti

Co je lidská přirozenost?

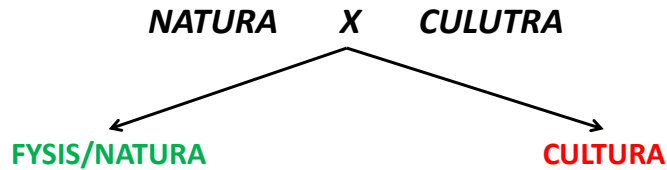
- problematický pojem, který není přesně definován
- každý si pod tímto pojmem představuje něco jiného
- každý s tímto pojmem pracuje a vysvětluje jej jinak

Přirozenost představuje něco, co je pro všechny příslušníky druhu společné a stálé, individuální vlastnosti jedince, které podtrhují jeho výjimečnost.

HUMANITNÍ   x   BIOLOGICKÝ
PŘÍSTUP

- střet výsadního postavení lidské mysli a biologických mechanismů vysvětlujících fungování a příčiny našeho chování

PŘÍRODA   x   KULTURA

- příroda, přirozenost; „*fyo*“ – rostu
- kategorie věcí a jevů, která zahrnuje vše, co se nějakým způsobem rodí, vzniká a poté zaniká
- neustálá variabilita, proměnlivost, neuchopitelnost
- projevy závislé na podmínkách (přirozených i umělých), ve kterých organismus žije a které umožňují projevy *fysis*
- *fysis* mají rostliny, živočichové, člověk i lidstvo jako celek

- „*colere*“ – obdělávat, pěstovat, vzdělávat
- zemědělství – „*agri cultura*“
- kultivace lidských schopností a produktů lidské práce

Hraniční čára mezi přírodním světem a umělým lidským prostředím, mezi vrozenou „lidskou přirozeností“ a naučenými vzorci chování

Lidská přirozenost

- specifická lidská vlastnost mající přírodní i kulturněhistorický aspekt
- podstatná část lidské „přirozenosti“ se utváří během **enkulturace** a **socializace**

proměnlivý pojem, který odráží právě vládoucí mytologická, filozofická a vědecká paradigmat (diskurz) o „živé“ a „neživé“ přírodě a o bytí člověka vůbec

- otázka lidské přirozenosti a místa člověka ve světě představuje jednu z nejdůležitějších otázek antropologie, filozofie, dále teologie, biologie, medicíny, ekonomie ad.
- pohled na lidskou přirozenost v současnosti je silně ovlivněn biologickým zkoumáním od přelomu 19. a 20. století → **biologické myšlení** prostupuje do nejrůznějších oblastí lidského života a výrazně ovlivňuje pohled na člověka téměř ve všech vědních oborech 20. i 21. století (→ např. darwinismus, sociobiologie, genetika)

Lidská přirozenost

- filozofie musí reflektovat myšlenky biologických disciplín → významné podněty pro „mimobiologické“ koncepte lidské přirozenosti (např. při filozofii výchovy)
- **biologismus** hraje při studiu lidské přirozenosti dvojakou úlohu:
  - 1) snaha upozornit na některé zanedbané aspekty lidské *fysis*, především úvahy o analogiích ve vztahu k živočichům
  - 2) nový myšlenkový schematismus a redukce ohrožující jakékoliv plastické a komplexnější pojetí přirozenosti člověka
- otázka po přirozenosti věcí není v biologii kladena takto explicitně, přesto existuje snaha na tuto otázku odpovědět
- biologické pojetí přirozenosti člověka je považováno nejen jako „*diferenciální diagnóza*“ oproti přirozenostem živočichů, ale snaží se lidskou i zvířecí přirozenost homologizovat do té míry, pokud je to možné

Lidská přirozenost

- samotné pojetí přirozenosti však nevychází z empirie, ale je odrazem koncepce kořenící v nevědomé reflexi sociální struktury a její funkce v té které společnosti a její projekci do přírody → tzv. **sociomorfní modelování**
- sociomorfní modelování můžeme chápat jako diskurz, pro jehož potvrzení si nevědomě vybíráme jednotlivosti z nepřeberné nabídky jevů živého světa
- při hledání odpovědi na otázku lidské přirozenosti je relevantní nejen odlišení od jejího pozadí (od přirozenosti subhumánních živočišných druhů), ale také skutečnost, že přirozenost každého jsoucna (vč. člověka) se může projevit pouze za specifických podmínek
- zvěcnění („*reifikace*“) přirozenosti od kontextů za účelem snadnější manipulace je u komplexní lidské přirozenosti velmi obtížné, avšak ve světě současné pozdní industriální společnosti představuje jeden z nejdůležitějších problémů včetně reifikace člověka v běžném úzu novodobého vzdělávacího procesu a vědeckého a intelektuálního provozu

Lidská přirozenost

Antika → „vykořenění“ člověka z přírody

- lidská přirozenost není dovršena bez „výchovy“ (*paideia*), kterou lze považovat za rozvinutější formu původních iniciačních obřadů
- dospělým, tj. jedincem s plně uskutečněnou přirozeností (*fysis*) se člověk nestává v průběhu stárnutí, ale prostřednictvím *paideie*
- určité prvky lidské přirozenosti byly vždy regulovány, ale teprve na kontextu nezávislém učení o morálce se objevuje potřeba tyto komponenty naprosto a striktně vykořenit

v tomto momentu se „opice“ stává odpornou bytostí, hrající roli stínu člověka, na nějž jsou promítány „animální“ aspekty člověka jako jednotlivce i druhu

Lidská přirozenost

Renesance, osvícenství → Descartův karteziánský obrat

- v člověku jsou dvě substance: ta myslící je lidskou podstatou; vrozené ideje jsou od Boha a člověk je má od stvoření, získané ideje jsou zkušenosti a zážitky; nejdůležitější součástí lidské přirozenosti je schopnost **myslet** a **poznávat**
- spor duše s tělem se nechápe pouze jako problém morální, ale jako něco, co by z vědeckého hlediska nemělo vůbec existovat
- jsoucno = **stroj** (nikoliv živá bytost) → jakékoliv projevy spontaneity a nekalkulovatelnosti neexistují a je potřeba je vyvrátit, příp. zcela odstranit

René Descartes
(1596–1650)

* **Jan Amos Komenský** (1592–1670) představuje významného myslitele 17. století, který nevzal vážně karteziánské pojetí lidské přirozenosti a nadále čerpal inspiraci ve starších dobách a jeho pojetí lidské přirozenosti se tak odlišuje od ostatních soudobých myslitelů

Lidská přirozenost

Osvícenství → podescartovské období

- období vyznačující se několika výkyvy, zejména pak rousseauovské a romantické ocenění spontaneity a hodnoty *fysis* proti kultuře (tj. proti tomu, co je nutné pracně a uměle pěstovat)
- výchovné cíle se již neměnily → snaha vymanit se z vlivu spontaneity (kromě „povolených“ okruhů – umělecká tvorba) → spontaneita jako něco špatného a nemístného → fungování jedince ve společnosti si žádá naprosté oproštění od projevů spontaneity
- období vzniku **moderního státu** a logicko-formální strukturace většiny oborů lidské činnosti → **byrokratizace člověka** a každého člena lidské společnosti
- značný podíl **matematizace** a „vědecké“ indoktrinace účinně napomáhá k proměně myšlení a badatelé se snaží pochopit, jak vlastně vznikají relevantní poznatky, co je a co není možné, kudy se ubírá kauzalita a jaké řízení bude přijato jako důkaz (→ parareligiozita vědeckého poznání)

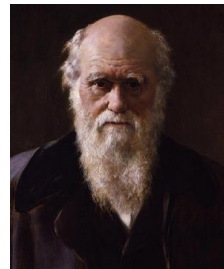
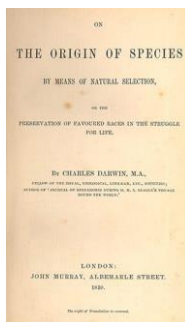
Paul K. Feyerabend (1924–1994) → požadavek „odluky vědy od státu“

Lidská přirozenost

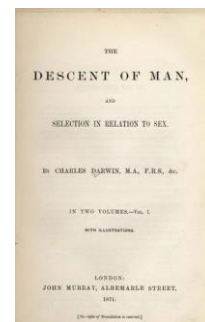
19. století → darwinismus

- princip evoluce druhů, přírodní výběr a pohlavní výběr; adaptace a proměnlivost druhů

On the Origin of Species by Means of Natural Selection (1859); *The Descent of Man and Selection in relation to Sex* (1871)

Charles R. Darwin (1809–1882)

Lidská přirozenost

19. století → darwinismus

- **přírozený výběr** – v určitých podmínkách prostředí přežijí spíše ti jedinci, kteří jsou na tyto podmínky lépe vybaveni a ti také zanechají více potomků; schopnosti, které jim pomohly přežít, předají svým potomkům a vybaví je tak na život v daném prostředí; prostředí se však během času mění a mění se i potřebné a výhodné schopnosti a vlastnosti, které jedincům dávají větší šanci na přežití
- **princip variability** – různorodost fyzických znaků a chování jednotlivých jedinců populace; čím je variabilita větší, tím je větší pravděpodobnost, že se mezi jedinci najdou takoví, jejichž vybavení bude pro dané prostředí nejlepší
- **princip dědičnosti** – zaručuje předávání důležitých znaků potomstvu, J. G. Mendel (1822-1884)
- s postupem času se mění jednotlivé druhy a to kvůli změnám svého prostředí, příp. díky migraci nebo nutnosti přizpůsobit se novým podmínkám

Lidská přirozenost

19. století → darwinismus

- nejvlivnější biologický myšlenkový přístup, který našel největší ohlas ve společenských výstupech:
  - **lingvistika** – hledání slovních kořenů v napodobování přírodních zvuků
  - **sociologie, politika** – vulgární forma legitimizující boje a násilí mezi národy za „životní prostor“, surovinové zdroje atd.; zlidovělé formy učení o pohlavním výběru a konkurenci (→ sociální darwinismus, rasová nauka, rasismus; A. Hitler, 1889-1945)
  - **biogenetické pravidlo** chápající ontogenezi jedince jako zkrácenou fylogenezi druhu; aplikace na duševní dimenzi člověka – jedinec opakuje svým duševním vývojem kulturní historii lidstva (→ Ernst Haeckel, 1834–1919)
  - **kriminalistika** – kriminální činy jakožto vývojový atavismus (→ Cesare Lombroso, 1835–1909)
- uplatnění myšlenek darwinismu při pohledu na přirozenou podstatu člověka a jeho umístění ve světě se na přelomu 19. a 20. století projevilo v myšlenkách celosvětového **eugenického hnutí**

Lidská přirozenost

19./20. století → eugenika

- celosvětové eugenické hnutí s cílem zamezit rozmnožování méněcenných jedinců a naopak podpořit reprodukci jedinců hodnotných
- zdroje eugenického myšlení vycházejí z kombinace plemenného/národního rasismu a rasismu „vnitřního“, zaměřeného na hendikepované či jinak odlišné složky vlastního národa (+ sociodarwinistické přístupy boje mezi národy)
- princip eugeniky lze shrnout takto: morální nárok odborníků na vládu a rozhodování promítající se do přesvědčení o právu těch vědoucích („cenných“) na intervenci do života méněcenných jedinců či národů ve smyslu omezení biologické reprodukce, geografického rozšíření, sociálního vzestupu, třídní méněcennosti či existence vůbec
- významným symbolem hnutí se stala představa degenerace, rasové či genetické kontaminace, vzrůstající méněcennost a konečný rozpad lidstva či civilizovaných národů

Die richtige Gattenwahl
ist die Voraussetzung für eine wertvolle und glückliche Lebensgemeinschaft

Entscheide dich erst, wenn sich ein klares Bild über die Erbanlagen der Sippe des anderen ergeben hat.

Eine durch krankhafte Anlagen belastete Sippe mit artverworfenden Blutsinnes

Eine Sippe artverwandten Blutes mit guten geistigen und körperlichen Anlagen

Heirate nur den Sproß einer erbgutenden, artverwandten Sippe

Geistiges und körperliches Erbgut freit in den Kindern Aufzucht

In Deiner Wahl liegt Das Schicksal Deines Geschlechtes und Der Nation

Bildreihe: Reichsanzeiger für Volksgesundheit

Lidská přirozenost

19./20. století → eugenika

Joseph Arthur de Gobineau (1816–1882)
Essai sur l'inégalité des races humaines

Oswald Spengler (1880–1936)
Der Untergang des Abendlandes

- propagace eugenických myšlenek našla svůj odraz v politicko-společenském uspořádání nacionálně socialistického Německa → mnoho antropologů bylo členy rasově-posudkových komisí rozhodujících v mnoha případech o životě a smrti posuzovaných (→ Josef Mengele, 1911-1979)
- rasová antropologie byla „eugenickým obdobím“ silně postižená a jen stěží se pokoušela o svou rehabilitaci
- po r. 1945 dochází k přezkoumání dosavadních vědeckých přístupů k člověku a cílem je redefinovat nové formy a projevy lidské přirozenosti

Lidská přirozenost

20./21. století → hledání přirozenosti člověka

- snaha doložit, že všechny lidské rasy a populace jsou identické ve svých psychických schopnostech a akcentování fyzických rozdílů není bráno na zřetel a odmítáno
  - rozdíly mezi lidmi (pohlavími, sociálními skupinami) lze stírat pouze krátkodobě → stále existuje přesvědčení, že plné lidství mají pouze ti, kdo odpovídají pokud možno přesně určité normě (→ uniformita)
  - silný vliv získala také behavioristická doktrína **Burrhuse F. Skinnera** (1904–1990), která představuje americkou obdobu učení **Ivana P. Pavlova** (1849–1936) o podmíněných a nepodmíněných reflexech → pouze vnější projevy chování jsou považovány jako vědecky relevantní, děje uvnitř organismu jsou chápány mechanisticky
  - Skinner viděl člověka jako *tabula rasa* – lze jej formovat prostřednictvím podmiňování, druzůry a výchovy (→ **John Locke**, 1632–1704):
- vrozené ideje neexistují, člověk se rodí jako *tabula rasa* a veškeré své vědění získává učením během života; lidé jsou si rovni a lidská mysl je schopná rozlišit to, co je správné a co je špatné

Lidská přirozenost

20./21. století → hledání přirozenosti člověka

- akcentován je také příspěvek sociobiologie (**Edward O. Wilson**, *1929) → vědecký inženýring společnosti

SOBECKOST vs. ALTRUISMUS

→ člověk, který cítí silnou *reciprocitu*, trestá sobecké chování jiných jedinců a odměňuje ty, kteří jednají v souladu se sociálními pravidly → *altruismus* je podstatou lidské kooperace, která je definovaná jako individuální chování zahrnující osobní náklady při společné činnosti, která přináší prospěch jiným členům jedincovy skupiny

- s přihlédnutím ke skinnerovskému nebo wilsonovskému výkladu se výchova stává centrálním, nebo okrajovým problémem
- významný podíl na koncepci lidské přirozenosti mělo dílo **Konrada Lorenze** (1903–1989) → agresivita jako instinkt; existují obranné mechanismy, které zabraňují devastačním účinkům agresivního chování na populaci – rituály

Co je podstatou lidské přirozenosti?

- nazírání na lidskou přirozenost bez sociomorfního způsobu chápání přírodních jevů je takřka nemožné → setkáváme se s mnohem obecnějším přístupem – pocitem kosmicity „obce“ či „státu“ (→ *polis*)
- za konstitutivní pro svět bývají prohlašovány takové principy, které jsou konstitutivní pro obec/stát → hierarchicky strukturované říše mají tendenci chápat celý kosmos jako hierarchický a centralizovaný → obdobně lze vnímat i kosmickou dimenzi jednotlivce/člověka
- kosmicita se projevuje např. v postavě vládce, který je zodpovědný nejen za správu lidských věcí, ale i za chod celého kosmu → toto vědomí soupodstatnosti člověka a světa, mikrokosmu a makrokosmu se udržuje v podstatě dodnes
- značná část interpretace vnějšího světa představuje **nereflektovanou projekci lidské sociální struktury a jejího fungování** → pohled na lidskou přirozenost není tudíž nezávislý na kulturně sociálním kontextu a etika (+ estetika), dovolávající se takto chápané lidské přirozenosti a vyvozující z ní dalekosáhle závěry, se otáčí v kruhu

Co je podstatou lidské přirozenosti?

- zacyklení úvah o lidské přirozenosti vede k tomu, že etika reflektuje jako „přirozené“ vlastnosti člověka ty, které jsou výsledkem projekcí do přírody a zpětně i na člověka samého

- etika i estetika vznášejí nárok na poznání a uchopení toho nejzásadnějšího – dobra a krásna – jedná se tímto nárokem o velmi rizikové disciplíny, zejména v případech pokud jsou výsledkem jejich snažení striktní normativy

Co je podstatou lidské přirozenosti?

- lidská přirozenost je postižitelná a znalost biologických jsoucen je významnou pomůckou, ale vyžaduje od těch, kdo o ní usuzují (filozofie, etika, biologie), jistou dávku pozorovacího talentu → mnohé výpovědi o lidské přirozenosti jsou silně zideologizované a nevypovídají téměř nic o zkušenostech s přímým kontaktem s lidmi, popř. jinými živými bytostmi
- větší otevřenost vůči nezaujatému vnímání bez sociomorfne modelovaného myšlenkového rastru by umožnila vnímání přirozenosti lépe než mnohé velmi vědecky se tvářící přístupy
- nárok na poznání přirozenosti člověka i jiných bytostí je kladen na každého a vylučuje existenci definitivních a pro další generace prefabrikovaných pravd, které jsou zcela oproštěné kritického myšlení
- „denaturace“ vnějšího světa začíná „denaturací“ vnitřního světa člověka – jeho myšlení → musí být reflektováno to, že u mnoha fenoménů současného světa stojí denaturace lidského myšlení a konání, získaná mimo jiné i extrémním chápáním lidské přirozenosti

Co je podstatou lidské přirozenosti?

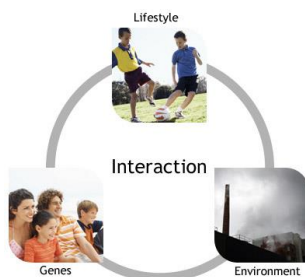
- vzniká tak proces zacykleného sociomorfního pohledu a do nekonečna se opakuje a zesiluje a není lehké tento kruh prolomit a pokusit se „myslet *fysis*“; vč. lidské přirozenosti, znovu a méně závislé na nereflektovaném sociomorfním a technomorfním modelování

- neexistuje žádná mimokulturní („divoká“) lidská přirozenost → lidská přirozenost je značně plastická a v případě zcela jiného prostředí, jeho příkladů a tlaků, se některé obecné lidské projevy (bipedie, řeč, denní aktivita) nemusejí projevit a po zameškání vhodného období k jejich vtištění se jen částečně a pomalu etablojí i při velmi intenzivní převýchově (→ **Adolf Portmann**, 1897–1982: vlčí děti)
- lidská přirozenost se může projevit pouze v **sociálním prostředí**, které působí výchovně od samého počátku → **socializace, enkultura**

Co je podstatou lidské přirozenosti?

- pro formování lidského vztahování se ke světu má značný vliv škola/výchova; velmi podstatný význam má však rodinné zázemí a další vlivy (např. masmédia)
- vzhledem k dědičně fixované komponentě lidské přirozenosti lze strukturu osobnosti kteréhokoli člověka ovlivnit jen destruktivně → volné kapacity řečové, paměťové, zvykové ad. lze plnit obsahy odpovídající místu, době, sociálnímu postavení, ale podstatné ovlivnění povahy, osobního tempa a zálib (→ *fysis*) je téměř nemožné

Příroda vs. kultura – výchova vs. iniciace

- koncepce dítěte coby *tabula rasa* je velmi zavádějící a v kontextu nahromaděných znalostí nepochopitelná
- je-li člověk, stejně jako jiné živé bytosti, povahy *fysis* (přirozenost) a má zdroj svého vývoje v sobě samém, lze jeho vývoj sice regulovat a zásobovat podněty (kultura), nelze jej však řídit v mechanickém slova smyslu
- při výchově člověka jde o to, v pravý čas otevírat nové prostory k dalšímu vývoji a nikoli jej normovaně fabrikovat (utvářet) → v industriální společnosti jsou na „normovanost“ značné nároky a ti, kdo jim nedostojí, padají pod kola industriálního mechanismu
- patrně nejvýraznější prvek s cílem „normovat“ člověka představuje školství → technicko-byrokratická iniciace a impregnace myslí mechanicko-kauzalistickým typem myšlení
- v dnešní pozdní industriální společnosti již nenacházíme iniciaci v tradičním slova smyslu → společnost vykazuje přetrvávající **juvenilitu**
- v duchu novověké vědy jsme nahradili většinu kvalitativních měřítek kvantitativními a proto může mít současná společnost dosti těžký smysl pro kvalitativní proměny lidské duše/psychy

Příroda vs. kultura – výchova vs. iniciace

- z pohledu dnešní vědy již nejsme schopni tyto jevy postřehnout, protože jsou těžko kvantifikovatelné nejen u člověka, ale především u ostatních živočichů, a vzdáleně analogické procesy (např. zrání plodů) jsou vnímány jako komplexní chemické procesy
- dopomoc při těchto procesech (cf. iniciace) byla tradičně přirovnávána asistenci při porodu → obsahují bolestivou složku → za příklad cíleného přivozování psychických mikrotraumat lze považovat školství, kde může, ale většinou nemusí něco autentického vyrůst
- pomoc při vývoji se liší od běžné výukové rutiny a po zkolabování jeho tradičních (náboženských) forem se realizuje víceméně náhodně, svépomocně a pokoutně
- někteří predisponovaní jedinci mohou prodělat proces duševní maturace bez jakékoli pomoci, ale předpokládá se, že jsou vedeni někým, kdo obdobný proces již úspěšně prodělal (učitel ↔ žák)
- ve společnostech, kde značná část obyvatel tento proces neprodělala a kde je školství úzce vázáno na stát-rodice, budou mít pedagogičtí pracovníci tento předpoklad jen zřídka

Příroda vs. kultura – výchova vs. iniciace

- **permanentní juvenilita** pozdní industriální společnosti vede k stále užší závislosti na státu, který se stává pečovatelem i autoritou → lidé jsou snadno manipulovatelní a nakonec neschopní udržet běžné sociální vazby → pomalá destrukce mezilidských a rodinných vztahů a úzká symbióza se sociálním státem
- stav permanentní juvenility vede na jedné straně k celkové závislosti na státu, ale na druhou stranu rozvíjí schopnost rychle se i v dospělosti učit novým výrobním i administrativním postupům (→ kulturní změny a pokrok společnosti)

Příroda vs. kultura – výchova vs. iniciace

- ačkoliv jsme pod velkým „kulturním“ vlivem státu-rodice, má lidská *fysis* tužší kořen a poměrně vysokou autoreparační schopnost → spousta jedinců tak najde cestu z předprogramované sociálně-psychologické pasti
- výchovu nelze redukovat na masově prováděný technologický proces výroby budoucích pracujících a loajálních občanů → výchova má svou kvalitativní i „mysterijní“ dimenzi, která by měla mít v kultivované podobě filozofickou povahu
- jakkoli se technologická tvářnost společnosti rychle mění, lze postřehnout fixaci na minulé věci (př. fotografie produkované naší kulturou), a změnu lze chápat jako přeskupování atomárních či molekulárních částic (analogicky k tomu i živé bytosti)

rozdíl mezi člověkem vychovaným a nevychovaným – iniciovaným a neiniciovaným – není neproblematicky kvantifikovatelný

Lidská přirozenost

- lidská etologie přes své četné výsledky neřeší existenci „přirozených“ etických a právních norem → všechny jsou kulturně dané a v tradičních společnostech sakrální povahy
- všechny společnosti regulují sexualitu a ve všech je bezdůvodné zabití dospělého člena vlastní skupiny nějak penalizováno
- etika i právo jsou povahy věci normativní a nemohou být budovány na sebedůkladnější znalosti lidské etologie → sama věda, která vznáší v těchto záležitostech nárok na moc, se stává sekulárním náboženstvím se všemi úskalími, která náboženskou praxi provázejí, vč. forem školské katecheze
- dnešní formy školství a výchova v rodinách jsou velmi vzdálené teoretickému cíli výchovy →

co nejúplnějšimu uskutečnění výsostně lidských potencialit, jak je jen v daném kontextu možné

Lidská přirozenost

- pochopit lidskou přirozenost není jednoduché
- nejvýznamnější změna ve vnímání člověka a jeho přirozenosti v souvislosti s teorií Charlese Darwina
- pod pojmem „lidskost“ se neskrývají jen kladné vlastnosti, ale i negativní vlastnosti a schopnosti
- člověk je schopen jednat sobecky a altruisticky zároveň

„... člověk má být sám sebou a kvůli sobě dosáhnout štěstí plným uskutečněním těch vlastností, které jsou mu vlastní – rozumu, lásky a produktivní práce.“

(E. Fromm)

- jedinečnost, specifická osobní zodpovědnost člověka, snaha o produktivní život

Lidská přirozenost se měnila během evoluce a bude se zřejmě měnit dále; pomoci vědy ji můžeme stále zkoumat a zjišťovat o lidském druhu další poznatky.